

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.54>

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Яворська Н.О.,

докторка філософії в галузі «Право»

ORCID: 0000-0002-1721-0886

Яворська Н.О. Поняття правового регулювання реалізації соціальної функції держави.

Стаття присвячена визначенню змісту правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Під правовим регулюванням реалізації соціальної функції держави пропонується розуміти узгоджену з принципами права та позицією громадянського суспільства діяльністю уповноважених суб'єктів нормотворчої діяльності, що спрямовується на розробку та ухвалення обов'язкових для виконання юридичних норм (стандартів), забезпечених можливістю державного примусу. Зазначені норми регулюють діяльність суб'єктів, відповідальних за реалізацію соціальної функції держави, у межах виконання її соціальних завдань. Автором вказується, що для правового регулювання реалізації соціальної функції держави характерними є певні риси. Насамперед, правове регулювання реалізації соціальної функції є нормативним впливом держави на суспільні відносини у соціальній та суміжних сферах, для яких характерним є особливі предмет і об'єкт. Також правове регулювання реалізації соціальної функції узгоджено здійснюється у межах особливого правового механізму, а також узгоджується із актуальним розумінням ролі держави в соціальній сфері. В контексті цих рис встановлюється, що правове регулювання реалізації соціальної функції кожної конкретної держави не завжди відповідає рівню, що характерний для соціальної держави за своєю ідеологічною сутністю. Це зумовлено тим, що соціальна функція може реалізовуватись і в державах, які не є соціальними, або в тих, що перебувають на шляху становлення як соціальні держави. У цьому контексті правові норми, націлені на забезпечення соціальної функції, стають елементом комплексної правової політики, яка несе в собі складну конфігурацію інтересів, властивих не лише юридично та економічно сформованим соціальним державам, а й тим політико-правовим системам, що поступово і в різній мірі освоюють соціальну проблематику як необхідну передумову власного розвитку. Обґрунтовується, що в Україні правове регулювання реалізації соціальної функції держави в цій державі формально ґрунтується на концептуально-ідеологічній основі соціальної держави переважно консервативного та частково корпоративного типів. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження стосовно змісту правового регулювання реалізації соціальної функції держави, що в цілому являє собою систематизовану, методологічно вивірену діяльність компетентних суб'єктів, що володіють правотворчими повноваженнями в означеній сфері правовідносин.

Ключові слова: законодавство, нормотворчі повноваження, правове регулювання, реалізація соціальної функції, соціальна безпека, соціальна держава, соціальна функція.

Yavorska N.O. The concept of legal regulation of the implementation of the social function of the state.

This paper examines the concept of legal regulation concerning the state's social function. In this context, legal regulation is understood as the activity of authorized actors – adhering to the principles of law and the positions of civil society – who develop and adopt binding legal norms (standards) enforceable through state coercion. These norms govern the activities of entities tasked with carrying out the state's social function, thus fulfilling its social objectives. The author identifies certain distinctive features of legal regulation in the implementation of the state's social function. First, such regulation involves the state's normative influence on public relations in social and related spheres, each characterized by a specific subject matter and set of objectives. Second, legal regulation of the social function proceeds in a coordinated manner within a special legal mechanism, reflecting the prevailing understanding of the state's role in social affairs. Given these features, the author concludes that the legal regulation of the social function in any particular state does not invariably align with the ideological essence of the welfare state. This occurs because the social function can be carried out even in states that are not fully welfare-oriented, or in those that are evolving toward this model. In this broader context, the legal norms ensuring the social function form part of a comprehensive legal policy. Such a policy reflects a complex web of interests, present not only in well-established welfare states but also in those political and legal systems that are gradually and unevenly incorporating social issues as a prerequisite for their own development. It is argued that, in Ukraine, the legal regulation of the social function is

formally grounded in the conceptual and ideological foundations of a predominantly conservative and partly corporatist welfare state. The paper's conclusions summarize the findings regarding the nature of legal regulation in the implementation of the state's social function. In essence, this legal regulation represents a systematic, methodologically grounded process carried out by competent lawmaking entities within the designated sphere of legal relations.

Key words: implementation of social function, legal regulation, legislation, normative powers, social function, social security, social state.

Постановка питання. Держава, в якій на рівні законодавства проголошуються соціальні права та форми, способи їх реалізації та ін., однак, не реалізуються заходи із планування, організації та забезпечення такої функції, а також не реалізуються заходи через які об'єктивується сама така функція, не може вважатись державою, що реалізує соціальну функцію, яка їй належить у відповідності до норм законодавства. З огляду на це не можна не погодитись із В.В. Вашкович у тому, що в умовах сучасного державотворення, розвитку концепції держави в цілому реалізація її соціальної функції, а не просто формальне закріплення соціально-економічних прав у законодавчих і підзаконних актах, виступає однією з ключових ознак соціальної держави [1, с. 115]. Ця позиція є логічно обґрунтованою, адже реалізація соціальної функції є складним і багатограним соціально-правовим явищем, що явище виникає під впливом численних різнотипних чинників і, водночас, формує основу для створення умов ефективного функціонування держави. За таких обставин при оцінці держави як соціальної нормативно-правове забезпечення реалізації соціальної функції не може підміняти саму реалізацію цієї функції. Між тим, саме нормативно-правове (як і організаційно-правове) забезпечення вказаної функції відіграє ключову роль у створенні достатніх умов для ефективної її реалізації. Так, саме на нормативно-правовому рівні визначається: склад суб'єктів, відповідальних за реалізацію соціальної функції держави; форми, способи та засоби їхньої діяльності; основні цілі, короткострокові й довгострокові пріоритети та завдання; відповідальність за неналежне виконання поставлених завдань та ін. Вказане засвідчує потребу комплексного наукового осмислення сутності правового регулювання реалізації соціальної функції держави.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Попри важливість актуального та комплексного наукового розуміння концептуального змісту правового регулювання реалізації соціальної функції держави слід констатувати, що по сьогоднішній день вітчизняними та зарубіжними ученими у сфері соціального права ще не було здійснено спроб окреслити відповідну характеристику зазначеного соціально-правового явища. Разом із тим, слід мати на увазі, що особливості правового регулювання реалізації тих чи інших функцій держави вже досліджувались українськими та зарубіжними ученими, серед яких: О.І. Безпалова [2], І.В. Кріцак [3], І.В. Савельєва [4], О.Л. Стасюк [5] та інші науковці. Наукові напрацювання цих та інших учених становитимуть теоретичний фундамент для формування актуального та комплексного концептуального бачення правового регулювання реалізації соціальної функції держави.

Відтак, **метою** статті є уточнення сучасного змісту поняття правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) з'ясувати основні підходи до наукового тлумачення поняття «правове регулювання» та з'ясувати найбільш ефективні підходи для визначення змісту «правового регулювання реалізації соціальної функції держави»; 2) виокремити основні особливі ознаки правового регулювання реалізації соціальної функції держави; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зауважити, що на сьогоднішній день у спеціальній юридичній літературі спостерігається різноманітність визначень правового регулювання, що обумовлено множинністю підходів до розуміння поняття «правове регулювання». Між тим, на думку І.М. Шопіної, «кожен з цих підходів має своє обґрунтування, свій понятійно-логічний апарат, а вибір одного з них врешті-решт залежить від дослідника і обумовлений специфікою та завданнями певного дослідження» [6, с. 1059]. Серед цих підходів учена виокремлює інструментальний, інституційний, нормативно-юридичний та діяльнісний [7, с. 142]. У межах питання, що нами розглядається особливу увагу приділимо таким підходам до розуміння правового регулювання: по-перше, інструментальний підхід до розуміння правового регулювання, у межах якого, наприклад, О.А. Котенко вважає, що під досліджуваним явищем необхідно розуміти «регламентацію суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом» [8, с. 199]. По-друге, діяльнісний аспект, крізь призму якого, зокрема, О.П. Савоста вважає, що правовим регулюванням є «діяльність держави (уповноважених органів) з видання юридичних норм поведінки людей, обов'язкових для виконання, яка підтримується громадською думкою та забезпечується можливостями державного апарату» [9, с. 393]. Поєднуючи ці два підходи до розуміння

правового регулювання, можемо дійти висновку, що *правове регулювання реалізації соціальної функції держави* є узгодженою із принципами права та позицією громадянського суспільства діяльністю уповноважених суб'єктів нормотворчості, що спрямовується на розробку та ухвалення обов'язкових для виконання юридичних норм (стандартів), забезпечених можливістю державного примусу. Зазначені норми регулюють діяльність суб'єктів, відповідальних за реалізацію соціальної функції держави, у межах виконання її соціальних завдань.

Відповідне розуміння правового регулювання реалізації соціальної функції держави може бути конкретизоване в його специфічних рисах. Утім, слід зазначити, що наразі відсутні наукові дослідження ознак досліджуваного явища, що є цілком закономірним з огляду на відсутність наукових розвідок, присвячених правовому регулюванню реалізації соціальної функції держави загалом. Відтак, враховуючи наукові дослідження та розвідки вітчизняних учених, в яких виокремлювались ознаки правового регулювання тих чи інших явищ у соціальній сфері [10; 11], а також, приймаючи до уваги особливості реалізації соціальної функції, можемо дійти висновку, що поряд із загальними рисами правового регулювання (серед іншого: тісний зв'язок правового регулювання із публічною владою; системність правового регулювання; процедурність правового регулювання; стабільність правового регулювання), особливими ознаками правового регулювання реалізації соціальної функції є наступне:

1. Правове регулювання реалізації соціальної функції є нормативним впливом держави на суспільні відносини у соціальній та суміжних сферах, для яких характерним є особливі предмет і об'єкт. Спершу зазначимо, що «сама держава в особі її уповноважених органів відповідно до закономірностей розвитку і потреб суспільного життя встановлює загальні засади (принципи, цілі, завдання, межі) і розробляє основні засоби даного виду правового регулювання» [11, с. 299]. Вказане є однією з форм реалізації соціальної функції держави, у межах якої формується модель взаємодії держави, громадянського суспільства та людини у питаннях зниження соціальних ризиків в суспільстві, побудови «суспільства загального добробуту», а також у питаннях забезпечення, охорони та захисту рівня соціальної безпеки людини в державі. Важливість цього виявляється у тому, що «в результаті здійснення правового регулювання ті суспільні відносини, які входять до предмета його регулювання, набувають юридичної форми, тобто стають такими, що є максимально наближеними до визначеної чинним законодавством універсальної моделі відповідних правовідносин» [10, с. 9]. Відтак, правове регулювання сприяє юридичній визначеності: 1) правового статусу та діяльності (реалізації цього статусу) людини і громадянина, держави та інших суб'єктів у соціальній сфері (предмет правового регулювання); 2) правових відносин людини і громадянина, держави та інших суб'єктів, які виникають у соціальній сфері та в суміжних сферах з приводу питань забезпечення, захисту та охорони соціальної безпеки людини.

2. Правове регулювання реалізації соціальної функції узгоджено здійснюється у межах особливого правового механізму. Вказане означає, що досліджуване правове регулювання здійснюється відповідними суб'єктами, згідно до правових принципів та нормативної основи вказаного правового механізму, а також, у межах форм і методів нормативної діяльності, охопленої відповідних правовим механізмам.

3. Правове регулювання реалізації соціальної функції узгоджується із актуальним розумінням ролі держави в соціальній сфері. Реалізація соціальної функції держави спрямована на забезпечення, охорону та захист належного рівня соціальної безпеки, результатом чого є створення умов «загального добробуту». При цьому слід погодитись із вітчизняним правником І.В. Яковюком у тому, що «добробут суспільства доцільно розглядати як продукт спільних зусиль особистості, суспільства і держави – відносно цього висновку суттєвих розбіжностей майже не існує. Проблема постає у зв'язку зі спробою дати відповіді на низку питань, зокрема, на яких засадах досягається ця спільність? або яку роль має відігравати кожен з означених суб'єктів? Саме від того, які відповіді давалися на ці питання в той чи інший період історії, залежали виникнення і реалізація концепції чи то поліцейської, чи ліберальної, чи соціальної держави» [12, с. 13]. Щонайперше, ці відповіді даються саме у процесі правового регулювання реалізації соціальної функції, будучи заснованими на поточному розумінні законодавцем того, нормативна реальність якого типу держави ним формується. В Україні концептуально-ідеологічні межі відповідних можливостей законодавця обмежені конституційними положеннями про те, що наша держава є соціальною, правовою та демократичною. Поряд із тим, ускладнює це питання той факт, що на сьогоднішній день концепція соціальної держави не є універсальною.

Разом із широтою тлумачення соціальної держави сьогодні розширюються межі розуміння також і соціальної функції держави під впливом ліберальної та неоліберальної ідеологій, які стають все більш популярними в умовах множинних криз, за яких держави стають неспроможними реалізувати соціальну функцію на рівні соціальної держави. Вказане має надзвичайно важливе значення,

адже функції сучасної держави, являючи собою певну цілеспрямовану діяльність, ґрунтуються на ціннісній основі, яка в європейських державах часто зводиться до цінностей ЄС [13; 14]. Безпосереднім чином це стосується також і соціальної функції держави, котра «є однією з головних функцій держави», що «відіграє значну роль у розвитку суспільства і націлена на захист інтересів громадян» [15, с. 46]. Саме тому, як зазначає вітчизняна учена Д. С. Гвасалія, «подальший розвиток держави не можливий без якісного виконання соціальної функції» [15, с. 46]. Попри це, якщо традиційно ціннісною основою соціальної функції є соціальна безпека, а ціннісною основою правового регулювання соціальної функції є окреслення моделі створення умов «загального добробуту», що характеризується високим рівнем соціальної безпеки в державі, то під впливом ліберальної та неоліберальної ідеологій комплексно переосмислюється роль держави у цій моделі та, відповідно: 1) зростає обсяг соціальної відповідальності держави; 2) знецінюється цінність соціальної функції держави та знижується соціальний ефект від реалізації вказаної функції держави.

Отже, правове регулювання реалізації соціальної функції держави не завжди відповідає рівню, що характерний для соціальної держави за своєю ідеологічною сутністю. Це зумовлено тим, що соціальна функція може реалізовуватись і в державах, які не є соціальними, або в тих, що перебувають на шляху становлення як соціальні держави. Для України, яка має євроінтеграційні прагнення, закріплені в Конституції, правове регулювання соціальної функції держави повинно відповідати концептуальним та ідеологічним засадам правового регулювання у державах-членах ЄС. Однак, проблемою залишається відсутність єдиного бачення моделі «держави загального добробуту» на рівні самого ЄС. Незважаючи на це, європейські держави в цілому дотримуються спільної позиції, що така модель держави не може базуватись виключно на ідеології лібералізму чи неолібералізму.

Отже, стосовно ж України слід зауважити, що на сьогоднішній день правове регулювання реалізації соціальної функції держави в цій державі формально ґрунтується на концептуально-ідеологічній основі соціальної держави переважно консервативного (у цьому в нашій державі є спільні риси, зокрема, із Великобританією) та частково корпоративного (за прикладом Австрії, Італії, Німеччини та Франції) типів. В окресленому сенсі держава шляхом правового регулювання реалізації соціальної функції:

1) намагається мирно і без потрясінь провадити виважену політику з такою ефективністю, яка би могла поступово та незворотнім чином виводити економіку держави та соціальну сферу у цілому на рівень потреб та інтересів населення держави, а перш за все – соціально вразливих верств населення (осіб з інвалідністю, молоді, осіб з особливими сімейними обов'язками та ін.);

2) покладає на учасників правовідносин у соціальній сфері міру відповідальності за соціальне благополуччя один одного у тій мірі, в якій вони можуть цю відповідальність нести. Наприклад, роботодавець повинен забезпечувати працівників гідними умовами праці, поважати їх людську гідність, а працівники: а) бути дисциплінованими учасниками виробничих відносин, не створюючи ризики для економічного благополуччя роботодавця; б) поважати людську гідність колег по роботі, не створювати ризики для соціальної безпеки колег по роботі;

3) передбачає юридичні гарантії дотримання соціальних обов'язків учасниками правовідносин у соціальній сфері. Ці гарантії повинні бути інституційно стійкими, чітко визначати наслідки недотримання норм, а також формувати прозорі і передбачувані механізми захисту прав та інтересів учасників соціально-економічної сфери. Завдяки цьому створюється єдина нормативно-правова, а також організаційно-інституційна основа для вирішення можливих правових конфліктів у сфері дії соціального права України, відновлення порушеного балансу інтересів, а також мотивування та стимулювання відповідальної поведінки всіх учасників суспільних та економічних відносин.

Висновки. Правове регулювання реалізації соціальної функції держави являє собою систематизовану, методологічно вивірену діяльність компетентних суб'єктів, що володіють правотворчими повноваженнями. Сутність цієї діяльності виражається в розробці, прийнятті та вдосконаленні нормативних установлень – юридично обов'язкових приписів, що підлягають неухильному виконанню і забезпечених потенціалом державного примусу. Такі приписи, сформовані відповідно до фундаментальних принципів права, орієнтовані не тільки на закріплення конкретних моделей поведінки посадових осіб і органів, відповідальних за виконання соціальних завдань держави (також працівників соціальної сфери), а й на формування прозорих процедур, організаційно-процедурних гарантій, а також системного контролю над їх здійсненням. При цьому, попри систематичне формування та вдосконалення нормативно-правової основи реалізації соціальної функції держави, нормативно-правове регулювання соціальної функції держави не є універсально однорідним і автоматично конвертованим в модель «соціальної держави» в строгому сенсі цього поняття. У реальності масштаби, глибина, акценти та фактична інтенсивність правового регулювання в даній сфері істотно варіюються в залежності від конкретно-історичного типу держави, його інституційної зрілості, характеру політичного режиму, міри економічного розвитку, а також рівня залученості

суб'єктів громадянського суспільства в процесі правотворення та правореалізації. Означені фактори, як демонструє практика, обумовлюють неоднакові підходи держав до забезпечення юридичної визначеності соціальної функції, її реалізації, а тому різні держави, які вважаються соціальними, можуть по-різному реалізовувати соціальну функцію, залишаючись такими, що відповідають критеріям соціальної держави.

Більш того, соціальна функція, будучи змістовно гнучкою та структурно пластичною, може проявлятися і в процесі реалізації функцій тих держав, які не вважаються такими, що побудовані за моделлю соціальної держави, але з певних причин прагнуть до створення або зміцнення інструментів соціальної підтримки. У цьому контексті правові норми, націлені на забезпечення соціальної функції, стають елементом комплексної правової політики, яка несе в собі складну (іноді – дещо змістовно конфліктну) конфігурацію інтересів, властивих не лише юридично та економічно сформованим соціальним державам, а й тим політико-правовим системам, що поступово і в різній мірі освоюють соціальну проблематику як необхідну передумову власного розвитку. Таким чином, правове регулювання соціальної функції держави не обмежується роллю простого відображення заздальгідь заданого ідеалу, що має місце в «ідеальній» соціальній державі, але й також може розглядатись в якості складного та багатоаспектного процесу, в якому принципи права, активність суб'єктів громадянського суспільства, соціальні стандарти та інші фактори забезпечення соціальної безпеки держави знаходяться в нерозривній взаємодії, в результаті якої держава може набувати окремих рис соціальної держави, що знаходить відображення в її правотворчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вашкович В.В. Зміст та реалізація соціальної функції держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 113–115.
2. Безпалова О.І. Загальна характеристика адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 170–174.
3. Кріцак І.В. Функція надання послуг населенню органами внутрішніх справ України: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2010. 21 с.
4. Савельєва І.В. Адміністративно-правове регулювання реалізації правозахисної функції в країнах Європейського Союзу. *Particularitatele adaptării legislației republicii Moldova și Ucrainei la legislația uniunii europene: conferința internațională științifico-practică* (Chisinau, 23–24 martie 2018). Chisinau: [б. в.], 2018. С. 162–165.
5. Стасюк О.Л. Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 472 с.
6. Шопіна І.М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061.
7. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 141–145.
8. Котенко О.А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 199–202.
9. Савоста О.П. Правове регулювання діяльності у сфері курортів. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 1 (24). С. 393–398.
10. Ваньчук І.Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32, Т. 1. С. 7–10.
11. Іншин М.І. Механізм правового регулювання державної служби. *Форум права*. 2009. № 3. С. 297–301.
12. Яковюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 187 с.
13. Ghervas S. "European Values": Decoding the Palimpsest of EU Treaties. *Europe and the World: Mobilities, Values, and Citizenship: 25th International Conference of Europeanists* (Chicago, March 28-30, 2018). New York, NY: Council for European Studies, 2018. URL: https://www.academia.edu/35957508/Stella_Ghervas_2018_European_Values_Decoding_the_Palimpsest_of_EU_Treaties_Council_for_European_Studies_Chicago_March_2018 (дата звернення: 17.02.2019).
14. Гладкий В.В. Основні ознаки європейських цінностей. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Суми, 28–29 травня 2021 р.). Суми: СумДУ, 2021. С. 35–41. DOI:10.5281/zenodo.5233633.
15. Гвасалія Д.С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2 (29). С. 42–46.